

Verók Attila

Paradigmaváltás Egerben – a 18. század második felében

(*In Agriam adveni. Konferencia Eszterházy Károly Egerbe érkezésének 250. évfordulója emlékezetére. 2012. október 25. – Szerk. Monok István*)

Az *Agria* előző, őszi számában egy gyönyörű, a magyar felsőoktatás történetének kutatása szempontjából is mértékadó, de az egri lokálpatrióta érzelmeket is tápláló kötet (*Az egri Domus Universitatis és Líceum. Oktatás, tudomány, művészet 1763–2013*. Eger: Líceum Kiadó, 2013) megjelenéséről számoltam be írásomban (vö. 266–270. oldal). Most egy sokkal szerényebb, ám annál tartalmasabb kiadványt van szerencsém bemutatni az Eger helytörténete iránt érdeklődő olvasók számára. A vastagabb füzet (98 oldal) ez év nyarán jelent meg *A helyi érték. Kulturális örökség tanulmányok* című folyóirat tudományos alsorozatának legelső köteteként a Líceum Kiadó gondozásában. (A folyóirat másik alsorozata a *Sectio Iuvenum* megkülönböztető alcímet viseli, amely a karrierjük legelején álló fiatal tehetségek egy-egy konkrét földrajzi hely történetét feldolgozó írásainak kíván megjelenési fórumot biztosítani. A korábban napvilágot látott első kötet már elfogyott, a második kötet pedig várhatóan az idei év karácsonyára jelenik meg kiváló, nem egy esetben egri tematikát is feldolgozó tanulmányokkal.)

A bemutatásra szánt kötet még az „Eszterházy 250” jubileumi év eseményeihez kapcsolódik. Születésének körülményeiről a következőket tudom elmondani: az Eszterházy Károly Főiskola (EKF) korábbi rektorának, dr. Hauser Zoltánnak és az Egri Főegyházmegye érsekének, dr. Ternyák Csabának a felkérésére dr. Monok István, az EKF Kulturális Örökség és Művelődéstörténeti Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára 2012. október 25-ére tudományos konferenciát szervezett. A konferencia előadásai Eszterházy Károlyt, az embert állították reflektorfénybe. A főszervező elmondása szerint a „*konferencia előadásait úgy válogattuk össze, hogy azok egyfajta választ adjanak azokra a kérdésekre, amelyeket Eszterházy Károly is nap mint nap fel kellett, hogy tegyen magának*” (vö. 12. o.). Az előadók ugyanis nem kizárólag Eszterházy Károlyról mint püspökről beszéltek (Szelestei Nagy László), hanem megvizsgálták Eszterházy és a Szentszék kapcsolatát (Tusor Péter), a *Collegium Germanicum et Hungaricum* szerepét Eszterházy életében (Tóth Tamás), Eszterházynek a görög katolikus egyházhoz fűződő viszonyát (Végheseő Tamás), Eszterházy főispáni tevékenységét (Gözsy Zoltán). Egy-egy előadás erejéig szó esett Eszterházy Károly helyéről a magyar felsőoktatás történetében (Szögi

László) és Eszterházy Károly helyéről a közép-európai művelődés történetében (Bitskey István). Sajnos, az előadó (Andrea Seidler) betegsége miatt nem hangzott el az az előadás, amelyik a birodalmi felsőoktatási koncepció kidolgozóinak szemszögéből mutatta volna be az egri egyetemi tervekhez kapcsolódó véleményeket.

A most ismertetésre kerülő kötet az imént felsorolt előadások írott változatát tartalmazta volna eredetileg, de sajnálatos módon csonka maradt, hiszen az el nem hangzott előadás mellett másik két szöveg sem került bele a kötetbe, mivel szerzőik nem adták le határidőre kézírataikat. A hiányt enyhítendő azonban helyet kapott a kötetben a 18. századi „magyar kulturális újjászületés” és részben Eszterházy Károly olaszországi monográfusának (Róma, 2005), Maurizio Tani professzor úrnak olasz nyelvű tanulmánya (71–98. o.), amely a művészet, a propaganda és az identitásépítés összefüggéseit taglalja a 18. századi Magyarországon, és behatóbban vizsgálja Eszterházy Károly egri püspök és Pápa város főúranak itáliai ízlésű mecénatúráját. A tanulmányból választ kaphatunk arra a kérdésre, hogy egy magas kulturális felkészültségű főpap és főúr miként tudta megrendeléseivel befolyásolni, irányítani az általa igényelt alkotások ikonográfiai programját, azok szellemi üzenetét. (Az aktualitás kedvéért jegyzem meg, hogy a fenti kötet szerkesztőjének és e sorok írójának szervezésében 2013. október 23. és 26. között rangos tudományos konferenciára került sor a Líceum Kápolnájában, valamint a Főegyházmegyei Könyvtár barokk termében, ahol neves nemzetközi és hazai könyv-, könyvtár-, illetve művészettörténészek német, francia és olasz nyelvű előadásait hallgathatták meg az érdeklődők. Az *Ikonographie und Dekoration der Bibliotheken in der Zeit des Barock und Klassizismus (A könyvtárak ikonográfiája és díszítése a barokk és a klasszicizmus idején)* címet viselő szakmai rendezvény az előbb említett témát, tehát többek között az Eszterházy-féle, képekben manifestálódó kulturális programok lehetséges magyarázatait állította a tanácskozás fókuszába – ezzel is hozzájárulva Eszterházy Károly püspök szellemi örökségének megőrzéséhez és folyamatos interpretálásához, tehát a helyi értékek fontosságának felmutatásához.)

A szóban forgó konferenciakötet szövegeit tanulmányozva érdekes dolgokat tudhatunk meg. Bitskey István akadémikus úr írásában (13–22. o.) például azt a folyamatot taglalja, miként vesztette el az egri vár a „fegyveres honvédelem” Európa-szerte közismert, szimbolikus nimbuszát, és miként helyeződött át a hangsúly a spirituális és szellemi értékek megjelenítésének helyeire a városban. A folyamat csúcspontját Egerben a Líceum megépítése jelképezte, ezzel mintegy pontot téve egy, a kortárs közvéleményt megrázó, mindazonáltal a mai napig pozitív hatásokat előidéző paradigmaváltás végére. A Líceumot megálmodó püspök helyét Közép-Európa művelődéstörténetében a szerző az alábbiakban határozza meg: „Eszterházy Károly sokrétű tevékenysége a kései barokk kor átalakuló értékrend-

jének felelt meg, a korszak új kihívásaira autentikus válaszokat adott. A Líceum megépíttetésével új arculatot szabott a városnak, a végvár helyett a tudomány fellegvárára vált Eger szimbolikus reprezentációjának kifejezőjévé. A püspöki könyvtár létesítésével ablakot nyitott Európára, megteremtve a régió kulturális felzárkózásának lehetőségét. Egyetemalapítási terve összhangban volt az új kihívásokkal szembesülő, megújulást igénylő katolicizmus szellemével, más kérdés, hogy éppen ezért ütközött is a bécsi udvar abszolutisztikus egyházpolitikájával, terézianus–josefinus törekvéseivel, de még így is – felemás eredményeivel is – maradandó értékeket hozott létre. A barokk pompa helyébe a tudásnak és a művészetnek a palotájával alakított ki új értékrendet, az ars fényeit a sapientia és erudíció szolgálatába állította, ezzel felelt a felvilágosodás korának kérdéseire, dilemmáira, szavak helyett tettekkel és időtálló alkotásokkal kapcsolódva be a korszak szellemi életét meghatározó vitákba, ezért méltán illeti meg őt előkelő hely nem csupán a hazai, de a közép-európai művelődés történetében is” (vö. 21–22. o.).

Szögi László, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtárának nemrégiben leköszönt főigazgatója, a magyarországi peregrináció (egyetemjárás) történetének avatott szakértője tanulmányában (23–33. o.) megkísérli kijelölni Eger utolsó püspökének helyét a magyar felsőoktatás történetében. A szerző vázlatosan áttekinti a kora újkori felekezeti felsőoktatás történetét (jezsuiták, piaristák, protestánsok), és bemutatja azt a változást, amely a 18. század harmadik harmadától, tehát éppen Eszterházy működésének idejétől veszi kezdetét a Kárpát-medencében. Ekkortól kezd ugyanis a felekezeti hovatartozás ténye (tanulás a saját felekezetnek megfelelő oktatási intézményben) háttérbe szorulni a nemzeti identitás kialakításának, megerősítésének javára a hazai akadémiai szférában. Írása második részében az oktatástörténész plasztikusan mutatja be, milyen provinciális viszonyok uralkodtak Egerben Eszterházy koncepciózus terveinek megvalósítása előtt. Csak egyetlen adat: Egerből 1269 és 1919 között (650 év alatt!) bizonyíthatóan mindössze 283 diák iratkozott be külföldi egyetemekre, azaz éves átlagban 2,3 fő! Ez elenyészően kevés az ország más városaihoz képest. A statisztikában az 1751 és 1800 közötti időszak az egyik legtermékenyebb, így a szerzővel együtt megállapíthatjuk, hogy „Eszterházy Károly törekvései hatottak az egri polgárság oktatás iránti igényeire” (vö. 31. o.), tehát ezen a téren is valami újat hozott létre az ambiciózus püspök.

A hazai egyház- és művelődéstörténet neves kutatója, Szelestei N. László Eszterházy Károlyt, a püspököt, az egyházmegye gondoskodó pásztorát és a lelkek gondozóját helyezi nagyító alá (34–43. o.). Ahogyan ő fogalmaz: „püspöki arcélt” rajzol (vö. 35. o.). A korábban már alaposan megírt püspöki tettek (egyetemalapítási kísérlet, Líceum, csillagvizsgáló, könyvtár stb.) újramondását tudatosan mellőző áttekintéséből kitűnik, hogy „püspöksége alatt az egyházmegyei papok

létszáma 286-ról 542-re emelkedett. A papképzés tankönyveinek megjelenését, papjai segédkönyvekhez juttatását éppúgy támogatta, mint a hívek anyanyelvű lelkiségi irodalommal való ellátását” (vö. 39. o.). A szerző elsősorban az 1755-től működő püspöki nyomda termékeinek invenciózus bemutatásával igazolja, hogy általában régi szerzőknek a tridenti zsinat (1545–1563) követelményeihez igazodó művei, illetve modern szerzők nem új tanait propagáló nyomtatványok képviselték a hitmegújítási szándékot az egri egyházmegyében. A barokk külsőségektől elburjándzott hitéletben tehát Egerben is tért hódított a katolikus felvilágosodás szellemisége, amely a valódi lelkipásztori munkát, a személyes pasztorációt, a keresztény szeretet gyakorlását és helyes értelmezését, valamint a Bibliát és a szentmisét helyezte a középpontba, és természetesen egyidejűleg követelte a barokk külsőségektől való eltávolodást. A püspök – a nyomdájában megjelent és egyházmegyéjében széles körben terjesztett munkákkal – azonban nemcsak a vesztélyes teológiai nézetektől, hanem az egyre inkább központosító elveket hirdető politikai hatalom terjesztette veszélyektől is óvta nyáját (pl. a szombatonkénti rózsafüzérezés bevezetése, a szent búcsújárások felújítása).

Véghseő Tamás egyháztörténész írásában (44–54. o.) Eszterházy és a görög katolikusok viszonyának feltérképezésére vállalkozik, miközben az egész egyháztörténeti folyamat hátterét is megrajzolja a 15. századtól kezdődően. A szerző kutatásaiból kitetszik: az egri püspök a kezdetektől igen radikálisan kiállt azon nézete mellett, hogy meghiúsítsa a Munkács székhelyű, önálló ortodox katolikus püspökség megteremtésére irányuló törekvéseket. Ennek érdekében komolyan szembeszállt magával Mária Teréziával is, aki végül a Szentszékre gyakorolt politikai nyomással elérte, hogy 1771. szeptember 19-én XIII. Kelemen pápa kiadja *Eximia regalium* kezdetű bulláját, mellyel kánonilag is felállította a munkácsi egyházmegyéjét, így a görög katolikusok kikerültek az egri püspök joghatósága alól. A magyarországi római és a görög katolikus egyház között egy évszázadnál is hosszabb ideig tartó tortúra az önállóság és/vagy függőség kérdésében ezzel rendeződött, Eszterházy pedig vesztesként került ki a jogi küzdelemből. Tanulmánya végén Véghseő meggyőzően érvel az utolsó egri püspök történelmi tévedése mellett, aki nem vette figyelembe a görög katolikus egyházban az 1730–40-es évektől beköszöntő változásokat, melyek során egy jól képzett papi réteg jött létre. Ennek tagjai számára ugyanis az „önállóság nem nyomasztó és veszélyekkel teli teher, hanem lehetőség lett volna, illetve lett a további fejlődésre” (vö. 54. o.), melynek Eszterházy így egy ideig kerékkötőjévé vált.

A kötet utolsó magyar nyelvű tanulmánya Tóth Tamás egyháztörténész tollából származik, és a *Collegium Germanicum et Hungaricum* szerepét vizsgálja Eszterházy Károly életében (55–70. o.). A Rómában felállított Német–Magyar Kollégiumba 1552 és 1782 között 610 *alumnus* (bentlakó diák) érkezett a Magyar Királyság terü-

letéről. Köztük a későbbi hazai megyéspüspökök körülbelül felét találjuk. Eger érdekes kivétel ebből a szempontból, hiszen a 18. század minden itteni megyéspüspöke (Telekessy István, Erdődy Gábor Antal, Barkóczy Ferenc és Eszterházy Károly) Rómában tanult, tehát az itáliai nagyváros szellemisége, kultúrája mély benyomást tett rájuk. Eszterházy kitűnő adottságaival, jámborságával, erkölcsével és a *„lelkek iránt való buzgóság”*-ával (vö. 63. o.) különösen meg volt elégedve a kollégium vezetése. Később, váci és egri évei alatt sem szakadt meg kapcsolata egykori alma materével, hiszen számos növendék kispapot küldött Rómába tanulni, például utolsóként azt a Fischer István bárót is, aki 1807-től 1822-ben bekövetkezett haláláig Eszterházy utódaaként az egri érseki posztot is betöltötte. A nagy előd kispapjai életútját Rómában és utána is érdeklődéssel követte nyomon. A kollégium hatása egyébként sem múlt el nyomtalanul Eszterházy életében. A 18. századi magyar epizkopátus jelentős része (Koller Ignác, Salbeck Károly, Patachich Ádám, Christoph Anton Migazzi, Zichy Ferenc, Szily János, Séllyei Nagy Ignác, Batthyány Ignác és mások) ebben az időszakban ugyanennek az intézménynek volt a növendéke. *„Ezek az emberek egyházkormányzóként maradandót alkottak. Újjászerveztek, építkeztek ... a Tridenti Zsinat szellemében egyházi reformokat hajtottak végre, könyvtárakat alapítottak, a társadalmi élet meghatározó alakjai, a kultúra és a művészet mecénásai voltak, ahogy Eszterházy Károly is, aki Barkóczyval és Batthyányval együtt az olasz típusú mecénatizmus egyik legékesebb példája”* (vö. 66. o.). A szerző megállapítja, hogy Eszterházy egri püspöksége egyértelműen felülmúlta elődeiét, akiknek azonban nagyon sokat köszönhetett. *„Az egri püspöki palota bővítése, a hejcei, a pápai és a devecseri kastély, az általa alapított líceum és könyvtár, a szeminárium bővítése, a kánoni látogatások, a plébánia alapításai (sic!), az általa épített számos templom és plébániaépület. A papságra és annak fegyelmére való odafigyelése, az új székesegyházra vonatkozó meg nem valósult, de nagyszabású tervei, de akár a protestánsokhoz vagy a keleti rítusúakhoz való viszonya, amelyben az Egyház egységét tartotta a legfontosabb szempontnak, vagy akár a telepések behívásának politikája vagy gazdálkodási szempontjai is kétségtelenül egy rendkívüli főpásztor képét rajzolják ki előttünk”* (vö. 68–69. o.). Mindezen tettek mögött felfedezhetjük a római kollégium szellemiségének továbbélő hatásait. Ezt a tényt maga a püspök sem rejtette soha véka alá, amint arról levéltári dokumentumok is árulkodnak. Összegzésként a szerző megállapítja, hogy Eszterházy *„püspöki tevékenysége egy sikeres példája annak, hogyan tudta a Collegium et Hungaricum beteljesíteni azt a küldetését, amelyre alapítói annak idején létrehozták”* (vö. 69. o.).

A röviden vázolt kötet tanulmányairól általánosságban elmondható, hogy közelebb viszik az olvasót Eszterházy Károly személyéhez, miközben olyan momentumokat villantanak fel, amelyek eddig ismeretlenek voltak mind a civil, mind a szakmai közönség előtt. Összefoglalásul álljon itt néhány gondolat a szerkesztő tartalmas

bevezetőjéből: „... Eszterházy Károly, egy magyar főúri család és egyben a Magyar Királyság katolikus klérusának tagja többes identitású értelmiségi kellett, hogy legyen. Családjából a Magyar Szent Koronához való hűség hagyományát hozta magával, amely párosult a Korona országait a török uralom alól felszabadító császár iránti lojalitással. Főúrként ismerte birtokainak, a felelőssége alá tartozó, rábízott megyének a napi gondjait, és tudta, hol húzódnak a birodalmi családok és a magyar nemesség érdekhatarei. Katolikus egyházi vezetőként ismerte a többfelekezeti Magyar Királyság vallási vitáit, és főként a felezetek egymás közti napi torzsalkodásait. Az egyetemes katolikus keresztény anyaszentegyház érdekei mindig túlmutattak az egyes országok, főként az egyes nemzetiségek érdekein. Ennek az eszmének a képviselőjeként tehát, magyarként, ismét kompromisszumokra kényszerült. Megismert több európai nagyvárost, köztük Rómát. Onnan Egerbe jönni, itt dolgozni, biztosan olyan élmény, amelynek alapja a kontraszt, a hallatlan nagy távolság a két világ között. Az értelmiségi sokféleképpen élheti át ezt a különbségérzést. Az alkoholizmusba meneküléstől a lázas tenniakarásig. Eszterházy Károly a tervezett, koncepciózus, folyamatos és fegyelmezett munkát választotta. Korának egyetemes egyháza érdekeit úgy érvényesítette, hogy az annak képviselőjére elhivatottakat a lehető legjobb felkészültséggel küldje munkába. Elődjei munkájára támaszkodott, de roppant távlatokba látva, nagy tervek megalapozásába fogott. Lépésről lépésre sok mindent meg is tudott valósítani a tervekből. A konfliktusok, amelyek életét, munkálkodását kísérték, a rendszerbe kódoltan léteztek. Az egyik kód – hiszen mindannyian ilyenek vagyunk – a saját esendősége, néha merev ragaszkodása eredeti gondolataihoz. De a konfliktuselemek többségét a Magyar Királyság akkori európai helyzete – nem létező nemzetközi jogi entitása – jelentette. Egy nagy birodalom egyik tartományaként a központ elvárásainak is meg kellett felelni. Ezek az elvárások persze segítettek is munkájának nagy részét. Saját egyházának pozícióit közös erővel erősítették, a központ is akarta a társadalom műveltségi szintjének emelését, a gazdasági élet modernizálását, a hivatali írásbeliség fegyelmezetté tételét, elterjesztését. Ez az összefogás segített a pápa érdekeinek érvényesítésében is. Ő azonban olyat is akart, amely (sic!) már nem fért el a központ által kidolgozott keretekben. Ilyen volt például az egyetem alapítása. A központ – főként II. József uralkodása idején – a világi és az egyházi hatalom elválasztásában már másként gondolkodott, mint ő vagy az őt mindkét hatalmi helyzetében megtartani akarók” (vö. 11–12. o.).

A könyv tartalmas és izgalmas olvasmány mindazoknak, akik érdeklődnek Eger kora újkori története és a városba 251 éve megérkező (*in Agriam adveni*) püspök életműve iránt.

(Eger, Líceum Kiadó, 2013.)

Kántás Balázs

Nemes Nagy Ágnes Babits-portréja

Reflexiók Nemes Nagy Ágnes A hegyi költő című esszékötetéről

Nemes Nagy Ágnes Babits költészetét elemző tanulmányfüzére vállalt szubjektívizmussal, ugyanakkor a lehető legnagyobb alapossággal és átható érzékenységgel vizsgálja a XX. század egyik legjelentősebb magyar költője életművének mélyrétegeit. Mai (elsősorban szigorúan véve irodalomtudományos) nézőpontból szemlélve bizonyos megállapításai akár leegyszerűsítőnek és/vagy elavultnak is hathatnak, mégis úgy vélem, nem csupán laikus, de hivatásos olvasók (ti. irodalomtörténészek, kritikusok) is mindmáig megkerülhetetlen ihlető forrásként használhatják a könyvet elemzéseik, szövegértelmezéseik, megállapításaik finomítására.

Talán nem tudatos törekvés Nemes Nagy részéről, de esszéfűzésében Babits líráját – mind a korai verseket, mind pedig a kései Babits nagy ívű, érett költészetét – az objektív lírával igyekszik akarva-akaratlanul is rokonítani, gyakran állítja szembe egymással az elemzett versekben az objektívitas-szubjektívitas fogalom párját. Értelmezéskísérlete, mely egyébként afféle életmű-keresztmetszetként is olvastatja magát a mindenkori befogadóval, ebből a szempontból meglehetősen koncepciózus – kissé talán túlzottan is.

A Nemes Nagy Ágnes által tudatosan végigvezetett koncepció talán abból válik a legvilágosabbá a mindenkori olvasó számára, *ahogyan* a szerző egymás mellé rendezi, összefűzi verselemzéseit és a korszakváltásokat bemutató fejezeteket – amilyen alapossággal és felkészültséggel, s bár vállaltan egy mindenáron bebizonyítandó alaptézistől vezérelve, mégis a lehető legnagyobb gonddal és legfinomabb érvekkel megrajzolja Babits költői pályájának alakulását. Hiába vezérli a szerzőt egy kissé szubjektív és már-már megingathatatlan (irodalomtörténetírói?) koncepció, a választott művek elemzéseit és a kardinális változásokat, a pálya fordulópontjait a kronológia elvei szerint bemutató esszéfűzés úgy tűnik, képes észrevétlenül, álláspontját nem ránk erőltetve, tehát meggyőzően állást foglalni amellet az alaptézis mellett, hogy a babitsi költészet egyik alapvető tulajdonsága a *tárgyiasság*.

A (kissé talán önkényesen) kiválasztott jelentős Babits-versek elemzése közepette Nemes Nagy Ágnes alapvetően három pályaszakaszra osztja fel Babits Mihály költői pályáját. Megítélése szerint első, korai korszakában a szimbolizmus és a szecesszió, a formák kultusza dominál, Babits az izmusok bűvöletében kísérletezik, s mindezt egyfajta *objektívitas, tárgyiasság* is áthatja. Második korszakának

kezdetét 1917 és 1920 közé, az első világháború utolsó éveire datálja, mely okvetlenül egy nagy törés, változás ideje is egyben – a második alkotói periódusra okvetlenül rányomják bélyegüket (?) az avantgárd irányzatai is, Babits a formabontás és a személyesség felé fordul, e korszak verseit Nemes Nagy megítélése szerint már-már az áradó, túlzott szubjektívizmus, személyesség jellemzi. A harmadik korszak kezdetét az esszéfüzér 1933-ra datálja, s a kései Babits lírájában sokkal inkább a mikrokozmosz látványai dominálnak. A halálos beteg költő – s itt a szerző akarva-akaratlanul játékba hozza a referenciális olvasat vitatott és vitatható lehetőségét, az életrajz versszövegekre történő projekcióját – kései verseit a szenvedés aszketikus élménye és már-már puritán letisztultság jellemzi, a személyes életveszély érzete és az általános világveszély fenyegető előjelei pedig egymásba játszanak. Tehát Babits e korszakában mintegy szintézisszerűen ötvözi az alanyiságot és a tárgyiasságot, *szubjektív objektívizmust* valósít meg.

Összességében tehát ez a hármas periodizáció jellemzi *A hegyi költő* által megrajzolt Babits-pályaképet, úgy vélem, a vállalt szubjektívizmussal és az ugyancsak felvállalt interpretátori (pre-)koncepcióval (ti. hogy Babitsot lehetőleg mindenképpen, mint az objektív líra letéteményesét *olvassuk*) együtt is okvetlenül helyesen. Nemes Nagy Ágnes felvázolt irodalomtörténet-koncepciója tehát korántsem csupán szubjektív (költői, pályatársi) meglátásokból, hanem a magyar irodalomtörténet folyamatainak és hagyományrendszerének átható ismeretéből is következik.

A pályakép periodizációjánál maradva Nemes Nagy Ágnes az esszéfüzér záró fejezetében megállapítja, hogy Babits költői pályája a tárgyas lírától indul (vö. a szimbolizmus és a szecesszió által áthatott tárgyiasság, a mindenkori lírai *én* lehető legnagyobb mértékű háttérbe szorítása), majd a történelmi-politikai traumák hatására kitör belőle a szubjektívizmus, az *én-líra*. E kettő pedig végül egyéni és egyetemes szenvedés-élménnyel átítatott *én-tárgy-líra*ként jut el a szintézisig a szerző utolsó, halála előtti alkotói korszakában. Nemes Nagy Ágnes végső megállapítása szerint alapvetően kétféle tárgyiasság jellemzi Babits líráját, mely közbevetése szerkezettel foglal keretben egy áradó, meglepően őszinte alanyi, szubjektív időszakot is.

Itt pedig vissza kell térnem egy fontos momentumhoz – ez pedig az életrajziség, a művek referenciális olvashatóságának kérdésköre. Bár *A hegyi költő* című esszéfüzér (*esszémonográfia?*) alcíme szerint *Vázlat Babits lírájáról*, amellet, hogy a tárgyalt műveket keletkezésük időrendjében elemzi, egyúttal búvópatakszerűen pályakép-vázlatot is olvasója elé tár. Olvasható tehát egyfajta *kritikai életrajz*ként is, mely ugyan igyekszik az életmű reprezentatívnak tartott darabjait természetesen a maguk irodalomtörténeti és történelmi kontextusában tárgyalni, elsődlegesen végig a szövegek jelentéstartamaira, esztétikai sajátosságaira és összefüg-

gésrendszereire koncentrálni, a felszín alatt mégis ott rejtőzik *Babits, az ember életrajza*, a biográfiai tények kronológiája is. Nemes Nagy Ágnes többször, több helyen kitér a költő életének kardinális eseményeire, traumáira, élményeire, emberi kapcsolataira, politikai és morális lelki válságaira, végül pedig a súlyos, gyógyíthatatlan betegségeire is. Bár Nemes Nagy szerint e tények szekunder jellegűek, azaz talán nem vezethetők le belőlük egyértelműen a különböző elemzett versszövegek üzenetei és poétikai sajátosságai, az értelmezéshez mégis elengedhetetlen, hogy ismerjük és a lehető legnagyobb mélységig *megértsük* Babits életrajzát, költői és emberi habitusát, személyes világreglexióit, s azokat az eseményeket, melyek befolyásolták pályája alakulását, költői hangját, s megrajzolták alkotói korszakának határait. A referenciális olvasat és olvashatóság tehát, ha nem is primer, ám szekunder szinten, az elemzések alatt meghúzódó jelentésrétegben, mint másodlagos (mély)struktúra, mindenképpen jelen van az elemzésfüzér szövegében. Ez pedig úgy vélem, nem feltétlenül hátránya a szövegnek.

Nem szabad elfelejtenünk persze *A hegyi költő* olvasásakor a történeti értelmezési horizontot, azaz a szöveg keletkezésének idejét, valamint a keletkezés korszakának irodalomértelmezési sajátosságait. Nemes Nagy Ágnes elemzésfüzéré elsősorban a strukturalizmus irodalomszemléletének jellegzetességeit viseli magát, mégpedig meglehetősen jól kitapinthatóan. (Emellett megemlítendő, hogy egyáltalán nem üt át rajta a korszakra politikai okokból oly jellemző marxista irodalomszemlélet, sokkal inkább egyszerűen humanista nézőpontból közelít a tárgyalt költő versvilágaihoz.) A hosszabb verselemzések végén a szöveg gyakorlatilag minden esetben kísérletet tesz arra, hogy megvilágítsa a Babits-versek *struktúráját*, megvilágítsa elsősorban szintaktikai és retorikai, másodsorban metrikai szerkezetüket az olvasó számára. Nemes Nagy Ágnes e strukturalista nézőpont jegyében egyenesen külön szerkezetet szentel Babits költészetében a *kisebb szerkezeteknek*, példának okáért a szonett, a stanza vagy a tercina, mint puszta képlet, szerkezet jelenlétének a babitsi életműben. A szerző e fejezetben forma- és stórfatörténeti fejtegetésekbe is bocsátkozik, rávilágítva például arra a tényre, hogy a magyar irodalomtörténetből a nyelvújítás korszaka (Kazinczy Ferenc, Szemere Pál) óta gyakorlatilag hiányzik a szonett, mint forma, s ennek meghonosítása, természetessé tétele a magyar irodalomban a Nyugat nagy alkotóira, köztük Babitsra hárult.

A vállalt szubjektivitás és a mára talán kissé elavultnak ható strukturalista irodalomszemlélet (főleg a posztrukturalista irodalomértelmezési irányzatok lehetőségének fényében) idejétmúltnak hathat, ha megkíséreljük Nemes Nagy Ágnes Babits-értelmezéseit nem csupán történeti távlatban, visszatekintve, hanem elfogulatlanul, mai szemmel olvasni. Az alapszemlélet, a szubjektivizmus (felvetődik persze a kérdés –: létezik-e egyáltalán objektivizmus az irodalomértelmezésben,

s a nagy jegyzetapparátusokkal megtámogatott posztstrukturalista tanulmányok nem ugyanoly szubjektív módon hivatkoznak-e egy-egy neves teoretikus téziseire, miként Nemes Nagy Ágnes mindenképpen az objektív líra letéteményeseként igyekszik olvasni Babitsot?) és a (posztmodern?) korunktól való időbeli távolság ellenére úgy vélem, az elemzéssorozat megállapításai poétikai és esztétikai szempontból helytállóak. Az itt-ott felbukkanó (a korszakban egyébként természetesen még a sokkal szigorúbb értelemben vett tudományos szövegekre is jellemző) biográfiai tények és az elemzett szövegek párhuzamba állítása, az életrajziság és az olykor kvázi-referenciális olvasat-kísérletek egyébiránt a filológiai tények, többek között a versek keletkezési idejének, helyének és körülményeinek alapos ismeretével is párosulnak, a filológiai tények alapos ismerete pedig mindenképpen hozzájárul az alapos szövegértelmezéshez. Az életrajz játékba hozása, bevonása az értelmezésbe tehát ez esetben minden bizonnyal nem levon a szövegértelmezésük önmagában vett értékéről, sokkal inkább tágítja az értelmezési lehetőségeket, gazdagabbá téve az életmű kulcsfontosságú darabjainak tartott versszövegek jelentéstartományait.

Nehéz lenne a kötet tizenennyolc – egymáshoz szervesen kapcsolódó, egymásra referáló, ugyanakkor az esetek többségében önálló elemzésekként, esszékként is olvasható – fejezete közül valamely egységeket kiemelni és előnyben részesíteni a többihez képest, így pusztán a szubjektív megérzéseinkre hagyatkozhatunk. Alaposságát és invenciózus elemzési szempontjait tekintve olvasóként mindenképpen kiemelném többek között az *Esti kérdést* elemző fejezetet (*Mire való?*), a *Fekete ország* értelmezésére kísérletet tevő esszét (*Színhiány*), valamint szokatlan, mondhatni tudományos alapossága okán a *Kisebb szerkezetek* című, forma- és strófatörténeti fejtegetésekbe is bocsátkozó egységet. Kiemelném továbbá okvetlenül az életpálya és a költői hang fordulópontjait taglaló változás-fejezeteket (*A változásról, először; Néhány szó a politikáról; A változásról, másodszor*), valamint a Babits líratörténeti újító tárgyiasságának koncepcióját vázoló *Magasság-élmény* című esszét, s a sort persze folytathatnánk akár egészen addig, míg el nem fogynak a kötet fejezetcímei.

Mindennek fényében úgy ítélnék meg, hogy a szöveget a *helyén* (időben és műfajilag – lévén szó nem hivatkozásjegyzékkel ellátott tanulmányról, sokkal inkább önnön szubjektivitását bizonyos mértékig nyíltan vállaló esszéről) kezelve jóval többnek tarthatjuk, mint pusztán esszét, szubjektív értékítéletek halmazát a XX. század egyik jelentős költőjének pályájáról egy valamivel később alkotó költőtárs tollából. Figyelembe illik persze vennünk a mai irodalomtudományi szövegértelmező iskolák valamivel kifinomultabb (olykor persze túlzottan teória- s kevésbé szövegcentrikus) rendelkezésünkre álló eszköztárát is, mikor irodalomtudományi kérdezőhorizontból vizsgálódva mondunk valamiféle értékítéletet A

hegyi költőről. Ugyan a mű hivatkozásjegyzéket nem tartalmaz, és ismételten nem mentes a vállalt szerzői szubjektivizmustól, a szubjektivizmus megkerülhetetlen tényezője a művészeti alkotások értelmezésének (talán némely extrém esetet kivéve), a pontosan jelölt hivatkozásokat pedig bizonyos mértékig pótolja a Nemes Nagy Ágnes által explicit módon felvonultatott óriási lexikális ismeretanyag. A szöveg még így, ezen esszéisztikus formában és stílusban is megfelelt az 1980-as évek magyar irodalom tudományos gondolkodása elvárásainak. Éppen ezért – a maga korlátai között, persze – úgy vélem, bátran olvasható *irodalomtudományi szakmunkaként* is, melynek megállapításai – főként a babitsi esztétikát és poétikát illetően – egészen a mai napig használhatóak és szem előtt tarthatóak, tartandóak. Azaz: a könyv nem csupán a saját korában felelt meg az irodalomtörténeti szakmunkákkal szemben támasztható (legalább minimális) elvárásoknak. Olvasható úgy, mint afféle esszéisztikus *kritikai életrajz* – s itt gondolhatunk adott esetben Ferencz Győző jóval később keletkezett (bár hivatkozásokat hangsúlyozottan tartalmazó) nagyszabású, Radnóti Miklósról írott kritikai életrajzára, mely sokhelyütt valamennyire hasonló hangvételben nyilatkozik meg, olykor nem mellőzve a személyességet sem. Ezt támasztja alá az a talán triviális, ugyanakkor fakticitását tekintve nehezen megkérdőjelezhető érv, hogy napjainkban, a jórészt a posztstrukturalista irodalomtudományi gondolkodás szellemében íródott és íródó tanulmányok, doktori disszertációk és monográfiák is viszonylag gyakran idézik *A hegyi költőt* (no persze, hangsúlyozottan a maguk fenntartásaikkal és az időbeli távolság figyelembe vételével együtt!), mint a Babits-recepció fontos s a mai napig megkerülhetetlen és továbbgondolandó állításokat megfogalmazó mérföldkővét.

A kötetnek talán hátránya a túlzott szubjektivizmus és a koncepciózus hangvétel, vitathatatlan erénye ugyanakkor az életrajzi-filológiai-irodalomtörténeti alaposság, valamint az, hogy az elemzések eredeti, invenciózus olvasási szempontokat vetnek fel, illetve hogy máig helytállóan periodizálja Babits Mihály alkotói pályáját. Nemes Nagy Ágnes *A hegyi költő* című könyve tehát hiányosságai és a keletkezés korszakának levetkőzhetetlen sajátosságai ellenére a mai napig vitathatatlan aktualitással bír, mint a Babits-életmű olvasásához, értelmezéséhez felhasználható, alapos irodalomtörténeti szakmunka, melyet időről időre mindenképpen érdemes (újra)olvasni azoknak, akik Babits lírájának (persze nem pusztán filológiai, hanem interpretációs) kutatására adják a fejüket.

(Kairosz Kiadó, Győr, 1998.)

Baán Tibor

Benke László: Hová lett aranytrombitád?

A 70 éves Benke László több embernek való feladatot vállalt magára. Sorsa a faluról városba érkező mesebeli legkisebb fiú alakját idézi, aki számos próbatétel után érkezett el legigazabb önmagához és ezen keresztül hozzánk, olvasókhöz, akik pontosan értjük a költő, az író, a könyvkiadó indítékait, küzdelmeinek természetét. Egyáltalán azt a művészi karaktert, amit a most megjelent nagy ívű, életműösszegező válogatott verskötet, a *Hová lett aranytrombitád?* tár az olvasó elé.

A külső megjelenésében is esztétikai gyönyörűséget ébresztő könyv élő értéke a mai magyar költészetnek. Többek közt azért, mert Benke László érzelmi vitalitása, létszomja és létszerelme sok szempontból ellentéte a lírai közgondolkodást átható szkepszisnek. Ady kifejezését ide iktatva „életes” verseket ír, amelyekben a Vrácsiknak emlegett magyar falu ezernyi gondja ugyanúgy jelen van, mint a városi munkásból költővé lett személyiség hányódtatása a Kádár-kor Magyarországon. De talán ennél is fontosabb a költő sajátos nézőpontja, igazságkereső szenvedélye, amely számos szállal kötődik a népi líra vonulatához, így ahhoz a népdalkincshez, amelyet Benke László közvetlenül ismert meg, úgy, ahogyan kevesen. Ez az ismeret a Kormos István szerkesztésében megjelent *Csordítok nyírvízét* című pályaindító verskötetében (Kozmosz, 1978) ugyanúgy jelen van, mint az életművét összegező költő verseiben.

A *Csordítok nyírvízét* szívszorogató balladája ugyanúgy az érzelmi megrendülésről, a szegények iránti hűségről szól, mint a *Sírás*, amely így kezdődik: „csókjainkban ,gyerekünkben / sír a sírás kenyerünkben / sír amikor beszélgetünk, / hogyha jövünk, hogyha megyünk, / sír a közel, sír a távol / Isten sír az elmúlásból...” E két vers közé szinte elhelyezhető az egész életmű, számos kikerülhetetlen nagy verssel, de azokkal is, amelyek a nagy versek érzelmi hátterét rajzolják ki. Jóllehet, tüzetesebb elemzésre itt és most nem vállalkozom, ám mégis szükségét érzem annak, hogy e líra legfontosabb témáit közelebb hozzam.

A gyerekkor világa a „mesék közepén” még ismeri a tiszta forrást, azt a szakrális kapcsolatot, amellyel a föld népe viszonyult szokásaihoz, ünnepeihez, az élethez. De azt is látni kell, hogy a paraszti élet minden volt, csak idill nem. Különösen a háború utáni nehéz évtizedekben, majd az erőszakos téészesítés idején. Mindezzel együtt Benke László számára a falu, igaz a városból, Budapestről visszanezve, hazalátogatva, örök mércéje maradt a hamisítatlanul tiszta emberi érzéseknek. Sokat elmond erről és még inkább a városba menekülés indítékairól az *Isten lyukas kötényében* néhány sora: „Isten lyukas kötényében vagyunk mindannyian, / s az árnyékom, mint a csapda rám csapódott. Viszem magam, viszem a hátamon / kő- és üvegcserepek, mellkasok, hörrenő lemezek roncsain át.” A munkáslét mint költői téma fokozatosan vezet a

rendszer szándékainak felismeréséhez, az elhallgattatás kockázatát is vállaló konfrontációhoz. A *Gyár, díszben* már kemény igazságokat mond ki: „A csinnadratta mögött / dideregve cipeljük a némaságot”. Kétségkívül ez a hang, mely azt is kimondja a *Koszorúzásban*, hogy „pántlikák a zászlók” egyre kevésbé, aztán egyáltalán nem fér bele a megtúrt hangok kórusába.

A rendszerváltás fordulata Benke László költészetének mind a mai napig visszatérő témája. Ezen aligha csodálkozhatunk, hiszen napjaink történelméről van szó. Benke, mint prózaíró (ne felejtjük el önéletrajzi indíttatású regényeit, riportkönyveit se) és mindenekelőtt költő – igazi oknyomozó indulattal, megrendítő hitelességgel ábrázolja az ország értékeinek, gyárainak elkönfiskálását, a volt munkásság pária réteggé züllesztését, a tengődő, munkanélküli „holt lelkek” bolyongását az ún. szabadságban.

Ez a témavonulat, mely Nagy Imre újratemetésétől a magánéleti hányódtatásig, a szívinfarktustól az újrakezdésig, a házassági kudarcoktól az új szerelmeken át vezet napjaink költői kiteljesedéséig, annyira forró, vulkánikus indulatokkal telített líravilágot jelent, amelyre kevés példa van napjaink költészetében. Őszintesége erejével válik a költő a korszak egyik fontos hangjává. Egy olyan kor hangjává, amely minderről legszívesebben elfeledkezne. Mindezzel együtt az igazságkereső szenvedély mélyén, ez is nyilvánvaló, a tehetetlenség kétségbeesése is megjelenik. Nem mélyül ugyan feloldhatatlan életveszteséggé, de utal arra, hogy a hazát, benne saját közérzetünket mi magunk teremtjük. Benke László e kötetében fontos, megkerülhetetlen versek számolnak le a rendszerváltás körüli illúziókkal. Ugyanakkor, ezt is látni kell, hogy nem adja fel a reményt. Az *Ádvent Bécsben* című nagyvers látszólagos észrevétlensége dacára is napjaink fontos számvetése, amelyben, Pest és Bécs, gazdagság és szegénység, elnyomatás és szabadság kérdései viszonyulnak egymáshoz. A feloldhatatlan ellentét a szerelem által válik elviselhető, domesztikálható életanyaggá. Csak néhány gúnyos, kegyetlen, elgondolkoztató sort idézek belőle: „*Verset próbáltam írni / a Hofburg és a Városház előtt. De fényeivel a híres karácsonyi vásár / leköpte a költészetet*”. De érdemes idézni a nagyívű vers zárását is, amely szinkronban a felidézett karácsonyi élethelyzettel az itt és most világa fölötti dimenzióba helyezi – hasonlóan a Gondviselést faggató, az Istenhez fellebbező magyar zsolnárköltészet hagyományaihoz – a megoldást. Így: „...s ha menni és menni kell tovább, / vezetőnek mért nem a Kisdedet / küldöd, az Ember Fiát, / küldj mosolygó Illéseket, / kemény kis Gellérteket, / ne a pénz és a halált / kövessük egész életünkben, / a grinzingi dombokon át, / Döbling felé...”

Tagadhatatlan, hogy ezúttal is a fehér izzásig hevített szenvedély az, amely a verset felemeli és hitelesíti. Ez az indulati többlet az, amely Benke László életművét, költészetének sorsát a múltban, de a jelenben is meghatározza. Jó volna, ha a „hétvégék és a létvégék „költőjét azok is megismernék, akikért elindult.

(*Hétkrajcár Kiadó, Budapest, 2013*)

Tamási Orosz János

Minden kezdet ironikusan szomorú

Turczi István: Minden kezdet

Tulajdonképpen minden regény a beavatásról szól, annak szövedékét fejt fel, mondhatnánk kicsit ironizálva, *Turczi István* könyvének alcíme láttán. „A beavatás regénye”, írja a címlapra, s mi, ismétlem, arra gondolunk: hiszen mind az, legalábbis, ami egy hajszálnyival a lektűrök világa fölött helyezkedik el. Minden szerző valamilyen beavatásra tesz kísérletet történetének elmondásán keresztül. A történelmi regények általában a haza melletti kitartás eszméjét, annak identitását képezik le; más műfajok a személyes kitartás vagy elbukás példázatain keresztül óhajtanak intést, esetleg egyszerű tapasztalatot közvetíteni; jó, tudjuk, ez nagyon egyszerűsítő képlet, hiszen, ha így van, így lenne, akkor mit kezdjünk a beavatás-regények műfajjelző könyvtárával? Ezért mondtuk, hogy felvetésünk ironikus, persze, fenntartva annak lehetőségét, hogy e nyomon indulva az olvasó, bizony, az egyetemes irodalomtörténetbe óhajtsa beemelni Turczi munkáját. És nem is állna nehéz feladat előtt.

Akárha csak szűken megmarad a beavatás-regények világánál. A modell szerkezete kétségtelenül erősen kitapintható a szerző regényében; elég az iniciációs szerkezetre vagy a cselekménystruktúrára gondolnunk. Ugyanakkor annak mint ha kifigurázására, a pikareszk eszközeinek alkalmazásával a lélektani – a műfajban olykori kényszeres megoldásokkal jelen lévő – szituációk humorban bővelkedő feloldására vállalkozna; jól felismerhető, egyéni stílusban. Anélkül, hogy a műfaj hagyományait, „dress-code”-ját tovább mutogatnánk a gardróbban, említsük meg *Szerb Antal* nevét. Aki a magyar irodalomtörténet egyik legmeghatározóbb beavatás-regény szerzője és a műfaj instruátora; s ebben a minőségében Turczi munkájának (beleértve az oldásként beemelt pikareszkmegoldásokat) talán legközelebbi ihletője. Ugyan sokan gondolják ezt a névsort, a beavatás-regény magyar történetét, *Hamvas Bélával* kezdeni, de az, noha jelentősége elvitathatatlan, ebben a vonatkozásban nem szerencsés. Akár Szerb megelőző nemzedékeinek munkáiban is fellelhetünk hasonló kísérleteket; a romantika korában, ahogy már utaltunk erre, a szerzők némelyike a beavatás-ízesítővel próbálta részben korszerűbbé, részben – épp a mitológiai kapcsolódások lehetősége révén – egyetemesebbé tenni, mélyebb világirodalmi struktúrákba helyezni műveit. Mondhatni tehát ráutalásunk összegzéseként, hogy a beavatás-regény annyiban a magyar irodalom hagyományainak része is, hogy immár várható volt annak egy ennyire pontos és mégis korszerűsítő leképezése, megjelenése kortárs prózánkban.

Mégis kérdezzük meg újra: a beavatás regénye-e Turczi István újabb munkája?

Mondjuk ki azonnal, már konkrét tárgyunkkal foglalkozván, hogy inkább annak kezdete, a körvonalak élesedése, a megismerés állapotának megsejtése; tökéletes beavatásról legfeljebb az olvasói elmék pallérozása kapcsán beszélhetünk. Mert számukra valóban a regényértelmezések iskolája a könyv, a könnyű csábításokkal szembeni ellenállásé, hiszen a szerző mondhatni szándékosan csapdát állít a szöveg felfejtésére vállalkozóknak. Könnyen, szinte túlságosan könnyen elviszik a szálak, az események az olvasót a krimik vagy inkább a misztikus thrillerek felé; ami amúgy a beavatás-regény műfajának kötelező gyakorlata; s meglehet, sokan csak elkésve ébrednek rá: a regény négy dimenzióban szövődő történetéből ez csak az egyik, nem is a legfontosabb, és mindenképp elhanyagolható. Úgy, mint krimi, le sem zárul, be sem fejeződik a cselekmény, s ennek tulajdonképpen azért van súlya: Turczy ezzel is jelzi számunkra, hogy az a történet, ami esetleg a kriminalitás szintjén értelmezhető, a hétköznapi ember számára nem megfogható, nem hat rá közvetlen kiterjesztéssel; nemhogy veszélyt nem jelent azokra a titkokra, hanem még az onnan érkező tekintet is csak átsuhan rajta.

Nos, ez az egyik dimenzió; a titkos összeesküvés hirtelen felvillanó látványa. Ami ennél fontosabb: az a világ, amelyről csak hallomásból értesülünk; a helyszínen kívüli, ahonnan ide érkeznek a szereplők; mindenki hordoz egy sorsot, és a sorsok összességéből textus-fotográfiát nyerünk a pusztulás síkjairól. Van valahol egy társadalom, jelenti meg nekünk a regény szereplőinek sorsa, amelyben *„az egymásnak rendelt emberek tarka, természetes képzeteinek helyét elfoglalja a régi szavakat, és megbízható gesztusokat egyenként felmorzsoló üresség”*. Így, üresen, az „éld át a márt” parancsával érkeznek meg Kővárba, a tulajdonképpeni helyszínbe, egy kastélyszállóba, ahol, persze, újra kezdődik számukra valami életféle, de „hozott” kudarcaik sebei gyógyíthatatlanok, kudarcaik kiheverhetetlenek. A Kővár név lényegében egy groteszk tréfa; szinte azonnal az ellentéte fogalmazódik meg bennünk: legyen bármilyen káprázatos a leírás, tűnjön akár nagyon szépnek, méltóságteljesnek; valójában csak illúzió ez is. A valóság: hol vár állott, most kőhalom. Amit kudarcra ítélt, szétcsúszott emberek laknak le, népesítenek be, az egy a káprázataival együtt is szétszórt törmelékelet. Ezt a szintet, divatos összekapcsolással, a rendszerváltás háttérének leírásaként is értelmezhetjük; nem a hatalmas társadalmi és politikai folyamatok nézőpontjából, hanem a kisemberek, az apró egzisztenciák összeomlásának és egyre reménytelenebb kapaszkodási kísérleteinek ábrázolásaként. Míg fentebb a főszereplő személyes jelentéktelenségének állomásai bontakoznak ki, addig itt a többiek, a többség, a „plebsz” elszemélytelenedésének stációit ismerjük meg. Mindegy, hogy az ide érkező emberek kik és honnan jönnek, melleleg azért megtudjuk az egyik főszereplő szemszögéből, aki *„Ivott, nőzött, kártyázott a cégvezető, sportigazgató és államtitkár haverjaival. Egymást fedezték, vigyáztak a nem létező jó hírnevükre, közben nagy ívben leszar-*

tak mindent és mindenkit, lenézték a körülöttük brusztoló, de nem az ő köreikbe tartozó emberkéket. Úgy tűnt, nekik áll a zászló". Nekik, annyira, hogy egyedül a főszereplő veszi komolyan a titkok nyomára jutás veszélyességét, miután bepillant azok zárt világába, rémálmai vannak, várja, mikor találják meg, jutnak nyomára, ez lenne amúgy logikus; de hát, mint mondtuk, ez is illúzió. Távol van tőlük, nem jelenthet veszélyt; hiszen *„Jól ki van gondolva a világ, valakinek fenn is, lenn is lennie kell”*. Tudják, hogy tudja, de kit érdekel egy hangya látomása? S még csak meg sem üzenik neki; egy öregebb hangya figyelmezteti, jóindulatúan.

Így simulnak hát össze a regény rétegei, s válik a teljesség a beavatás kezdetévé. Az ébredés, a valóság szeleteinek lassú megismerése, a kárpitok meghasadásának s hasításának ideje ez, hol van még a vége, hol a történet felfakadása, amikor a beavatódás a személyiség felmorzsolásával jár együtt, vagy épp az áldozatvállalás gesztusává; Turczi regénye a főcímben olvasható „minden kezdet” regénye; egy fiatalemberé, akiről fokozatosan, ám annál kíméletlenebbül tudjuk meg lelki ártatlansága elvesztésének általa időben nem is észlelt állomásait; egy szinte tökéletes társadalom-rajzot nyerünk sorsa leirataiból; ahol már csak a nagyszülők jelentenek számára valamit abból, amit a családi nevelés fogalmával azonosítunk; felnőtté válásának, sorsának kezdetét épp ezért a nagymama halála jelenti. Aki mindaddig óvta a világtól, őrizte neki annak lehetséges szépségeit, tanította a jó döntések felé vezető útra, de ezt is csak úgy – módjával. Főhősünk szinte tökéletes zavartalanságban kereshette a kamaszkor mindent felülíró vágyát, a szerelem és szexualitás együttes megjelenését; kutathatta annak esélyeit, várakozhatott és álmodozhatott; ez is beavatás, persze, de amennyire erőteljesen fut végig a textusok és szexusok felszínén, annyira lágyan marad meg az érintések, a felborzolások szintjén. A gyász komorsága nehezíti ezt is; elment Nagymama, nincs több kapaszkodó, nincs több valóban megszívlelhető jó tanács, csupán a tovább vitt mondatok, a tanítások – amelyek egyikét sem szüleitől kapta. Szülei számára ő csak kibúvóként, egyfajta öngazolásaként létezik; apjától nem szeretetet kap, apja csupán indulatainak és kudarcainak igazolását akarja tőle megszerezni; beavatás ez is, persze; ahogyan a szülők sorsának reménytelenségéből, mókuserék-dimenzióiból előhívott társadalom-kép is az. A kor, amelynek átutazói, *„a vendégek közt csak leheletnyi különbség van, és ez a különbség épp a leheletükben mérhető”*. A kor: amikor *„Prosperáló szűnyoghadak és rosszul kiejtett angol szavak röpködtek a levegőben”*. Amikor, amúgy kiváló definíció következik, amikor tehát az a fontos: *„Túl a célon nem lőni”*. S a kor, amelyre a – említsük ismét – pikareszk nyílveszői is becsapódnak; hiszen roppant szórakoztató, amikor a jelen, a kortárs művelődéstörténetre utalás kontextusát emeli be, akár csak egyetlen hasonlattal, íme: *„ahogy zöldesbarna vadászöltönyében a Kóvár legmagasabb pontjáról órákig mozdulatlanul, akár egy hatalmas leguán, figyelte territóriumát”*.

Adós vagyok még a negyedik dimenzió körülhatárolásával: nos, ez Turczi személyes síkja, az, ahol kicsit kilép az író szerepéből, hogy átfogó tükröt tartson a kor, a kora elé, még ő is feltűnik abban, egy furcsa költőként, aki szép verses albumot adott ki a szerelemről; a kötet nyomot, emléket hagyott a szerelemre s szeretkezésre készülő fiatalok érzelmein; mintát, kis jelzés ez is – ennyi az író dolga s szerepe. No, ez éppen csak felbukkanó kis közjáték, villanás, annyiban fontos: ez is behatárolja a történet idejét, a fontosabb ebben a dimenzióban az a plasztikusság, ahogyan a szerző megrajzolja figuráit, elmeséli háttérüket, összeszövi abból azt a korrajzot, ami által megértjük történetmondásának valódi indítékait; amivel kicsit ki is lép a szereplők belső világából, azért, hogy bevezessen bennünket – mondjuk úgy: beavasson – a legalapvetőbb világnézetbe: *„Az igazság soha nem rejtőzik el. Ami fent van, olyan, mintha lent volna, s ami lent van, olyan, mintha fent volna. Az ember a mindenséget megtalálhatja önmagában”*.

Ha nem dicsértük volna érdemei szerint, hát mondjuk ki: remek kisregény. Mert lassan adja meg magát. Mert mondatai a modernitás valóságába emelik a romantika képeit, elegánsan. Külön kis fejezet a műben az, ahogyan a felső világ fölénk hajló arcai változnak, mintegy szereplőkké avatódva, a lenti világ változásainak ritmikájában. *„Nézését aggatta a tájra”*, teremti meg ezt a kapcsolatot a föhös és az égbolt között az író, s ez él akkor, amikor *„Az ég alja, akár egy hatalmas ránc, sűrű, alvadtvérszínű redőkben húzódott össze”*, olvassuk az egyik komor pillanatban, s a kép kiteljesedik; az instancia szomorú reménytelensége szinte mellékmondatokban hatalmasodik Kővár fölé: *„Szürke felhők pókhálója fedte az eget, alig engedte át a napfényt. Néhol mintha csillogó tűk lyuggatták volna át a halotti leplet, vékony fénycsíkok szántották végig a hegyoldalt”*. Mint mondtuk: remek kisregény. Mert nyelvezete egyszerre hordozza a romantikus és a groteszk lírát, s mert ironiája gátlástalan. Kell az, bár ha néha – s nem a szerző által - reménytelen küzdelemnek tűnik. Ez is.

(Palatinus Kiadó, Budapest, 2013.)

Csontos Márta

Az értékteremtés és értékvesztés tragikuma

Kántor Lajos Konglomerát (Erdély) című regényéről

Kántor Lajos irodalomtörténész, filológus és kritikus különös címet adott annak a dokumentumregénynek, melyben három életúton keresztül, a narrátor szerepét vállalva fókuszál könyvében erdélyi vagy inkább romániai magyar politikatörténetre, foglalkozik eszmetörténeti és irodalomtörténeti kérdésekkel.

A *Konglomerát (Erdély)* címválasztás nem véletlen. Maga a szó elsősorban a közetanban fordul elő; kőtörmelék, az erodálás során gömbölyűre koptatott kavicsok halmozata jelenti, melyben érvényesül az építés-pusztítás kettőssége, egy elválaszthatatlan, kényszerű összetartozás, harc az értékek megőrzéséért. Irodalmi vonatkozásban mindez utal az erdélyi élettérben megjelenő, erdélyi gondolkodást alakító karakterek sokféleségére, nyomon követi a transzszilván ideológiáról alkotott vélemények paradoxonjait, különös tekintettel arra, hogy milyen módon létezett az adott időszakban a magyarországtól eltérő erdélyi szellemiség.

Maga a szerző frappáns tömörséggel úgy jellemzi művét, hogy dokumentum és „fikció”. Az 1920–70-es évek között Kántor Lajos három ember életútját, konfliktusait, csalódásait, sorsfordulóinak katakombáit tárja fel olyan módon, hogy egy autentikus Erdély-kép rajzolódjon ki a *háttérben*. A 21 képzeletbeli szeminárium az említett időintervallumban a baloldali értelmiséggel foglalkozik. Az erdélyi magyar kultúra három kiemelkedő alakja, véleményalkotása, életútja rajzolódik ki a beszélgetéseken: *Szabédi László (1907–1959)*, tudós költő és pedagógus, aki Kántor Lajos tanára volt a Bolyai-egyetemen, *Gaál Gábor (1891–1954)* író, irodalomkritikus, a *Korunk* korábbi főszerkesztője, baloldali teoretikus, valamint *Szilágyi Domokos (1938–1976)* költő, Kántor Lajos nemzedéktársa, akit a könyv lapjain vagy az ifjú Sz-ként említ, vagy egyszerűen a Szisz becenevet használja. A negyedik személy *Sebestyén*, a narrátor; rajta keresztül kommentálja, illetőleg értelmezi-magyarázza Kántor Lajos a történéseket.

Kántor Lajos, aki 1959-től a *Korunk* főszerkesztője, 2013-ban az MTA külső tagja megtisztelő címet kapja munkája elismeréseként. A szerző hatalmas ismeretanyaggal és szintetizáló képességgel irodalomszociológiai, lélektani, stilisztikai elemzést végez. A fikció nem rontja a hitelességet, a részletező következetességgel megírt hármass 'sors-elemzése' csak megerősíti az olvasóban a recepcióra való hajlandóságot.

A 21 szeminárium helyszínei is utalnak arra, hogy milyen kapcsolatban volt Kántor Lajos a három költővel; képet kapunk a Babeş-Bolyai Tudományegyetemen folyó munkáról, esztétikai nézetek összecsapását követhetjük nyomon, választ kapunk filozófiai kérdésekre, hiteles adatokkal alakíthatjuk történelemszemléletünket.

A három prominens személy „feltámasztásával” összerakja Kántor Lajos a csontokat – ahogy Sebestyén utal erre a bevezetőben –, kirakja azt a puzzle-t, melyből kirajzolódik a személyes sorsokon keresztül értelmezhető, sőt újraértékelhető kortörténet. A fikció mellett az életrajzi adatok, levélrészletek és versidézetek helyre teszik és revidiálják az Erdélyről alkotott közhelyes véleményeket. A hatodik szemináriumban Sz. (Szabédi László) mondja ki a szentenciát: „*Aki ide született vagy ezt választotta, az nem szabadulhat.*”

Szabédi László önemésztő küzdelmekben próbálja meggyőződését elfogadtatni, beágyazni politika- és kultúrtörténetileg az őt megillető helyre, melyben nyilvánvalóan irányítják tanulmányai; az unitárius középiskola, a strasbourgi egyetemen folytatott stúdiumok, a filozófiai doktori képzettsége. A 'poéta doctus' jelzőt méltán megérdemlő Szabédi belső konfliktusait, keserűségét, illúzió nélküliségét úgy éli át, hogy megpróbálja a szenvedélyt az értelem szolgálatába állítani. „*Kiviláglik, hogy az erdélyi magyar költő hazaélményét éppen olyan fokú himnikus lelkesedés, illetőleg önemésztő tépelődés hangján fejezi ki, mint szerencsésebb nemzetek fiai a lélek sajátabb megrendüléseit* „ – hangsúlyozza Kántor Lajos az *Üdvözlégly* / hetedik szeminárium / fejezetben, mely azzal foglalkozik, hányszor szabadulhat fel az ember élete során.

Ugyanezek a lapokon megjelenik G. (Gaál Gábor), a kivételes képességű lapszerkesztő, aki saját lényegének is ezt a tevékenységet tartotta igazán. Teljes politikai-ideológiai meggyőződéssel vélte G. a *Korunkat* a történelmi haladásért folytatott harc bástyájának. Irodalomkritikusi minőségében is a marxista irodalom vezérfonalához kötődött, az írókat aszerint ítélte meg, hogy milyen munkát végeztek a kor viszonyainak feltárásában, miként értelmezték azt a valóságot, mely az irodalmi alkotások táptalajául szolgált.

G. osztályszemléletét a következő módon interpretálja a szerző. A szocialista munkásságot „*a nemzethalál félelem már nem gyötri, s ezért a más nemzetek gyarapodásában se lát saját nemzetet ellen irányuló törekvést: tehát alkalmas a nemzetek közötti együttműködésre.*”

Visszakanyarodva a harmadik szemináriumhoz, az *Ó trenszi, trenszi – via Washington* fejezetben kapunk teljesebb képet a transzszilván ideológia értelmezéséről, s látjuk, hogy a „második nemzedék” megbecsülte ugyan a transzszilván ideológia eredményeit, az akkor irodalompolitika szerves részének tartották a maga idejében, de Jancsó Elemér az *Új arcvonat* című antológiában már megteszi a maga számvetését, melyhez explicit módon köthető Szabédi László véleménye. Sz. úgy fogalmaz, hogy az irodalmi életben való erőtlenség a műveltségi állapotban keresendő, mert a magyarságban mindig volt egy meg nem határozható lelkiállapot.

A transzszilvanizmus körüli vitát Szemlér Ferenc *Jelszó és mithosz* című tanulmánya kezdeményezte 1937-ben, amikor Szemlér körkérdést intézett kortársaihoz az „erdélyi gondolat” jelentőségének tisztázásához. A körlevélre, mely tehát a fogalom meghatá-

rozására irányult a megkérdezettek saját műalkotásaira és koruk irodalmi 'termékeire' vonatkoztatva, Szabédi válasza meglehetősen szignifikáns; valójában a transzszilván irodalmat a 'nyugatos' irodalom romániai magyar ágának tekintette. Kántor Lajos summázatából kiderül, hogy az új államhatalom kezdeményezésére nem reagáló politikai passzivitás, 'non-cooperation' jellemzi a transzszilvanizmust.

Több mint 10 oldalas levelében Sz. utal Áprily és Reményik *tájtranszszilvanizmusára*, valamint Kós Károly *országtranszszilvanizmusára*, melynek olvasatában a tájtranszszilvanizmus csak az erdélyi magyarságra koncentrál, az országtranszszilvanizmus azonban nem a „*magyar szellem variációja, mert az erdélyi szellem gyökerei még a magyar államalapítás előttre nyúlnak vissza, szóval nem magyar termék.*” Sz. egy utolsó tördőfésként még azt is hangsúlyozza, hogy a transzszilvanizmus eszméje valójában a kisebbségi sors dilettánsainak a terméke. A levél kapcsán érdekességként említhetjük meg, hogy Dsida Jenő, Jancsó Elemér és Koós Kovács Jenő válasz nélkül hagyta a körlevelet.

Az a Szabédi, aki 1942-ben csatlakozott a helikoni közösséghez, elindította a *Termés* című folyóiratot, s 1943-ban a balatonszárszói találkozón is ott volt, 1944-ben bekapcsolódik az antifasiszta ellenállásba, majd 1945. március 15-én a kolozsvári magyar színházban tart ünnepi beszédet, ahol Sztálinról is szó esik. „*Minden nép szabadságjogainak ott van a határa, ahol más népek szabadságjogainak felségterülete kezdődik. Románia egyetlen kormányától se várjunk kegyet, Románia egyetlen kormányának se hozzunk jogainkból áldozatot.*” A Kántor Lajos által demonstrált Sz. versek és levelek olvasatában azonban a megalkuvás lehetősége is felvillan Sz. *Felszabadítónk Sztálin* című hálaadó kötetében (Bólyai és Sztálin, nyolcadik szeminárium).

A dokumentumregényben G. jelzéssel szerepeltetett Gaál Gábor, aki az őszirózsás forradalom idején a Művelődésügyi Minisztériumban dolgozott, a Tanácsköztársaság idején pedig Lukács György népbiztosaként tevékenykedett, majd katonai tanácsadóként is közreműködött az V. Vörös Dandárban, a fehérterror elől 1921-ben Bécsbe emigrált, csak 1925-ben tért vissza Kolozsvárra. A korábbi években élvonalbeli lapokban publikáló G. (*Keleti Újság; Új Kelet; Ellenzék*), kritikáival a *Pásztortűzben* és az *Erdélyi Helikonban* is jelentkezett. Egyetemi pályáját 1946-ban kezdte a Babeş-Bolyai Tudományegyetem filozófiai tanszékén, de ugyanebben az időben már az *Utunk* főszerkesztője, a Romániai Magyar Írószövetség elnöke. Egy 1946-os előadásában már sztálini felfogásban nyilatkozik, s hangsúlyozza, hogy a történeti-bölcsészeti fakultásnak a sztálinizmus igényeihez kell igazodnia. A részletező alaposítással megírt dokumentumregényből megtudjuk, miként kapcsolódott G. a hírhedt Toldi-vitához, melyben Toldit már nem tekinti népi hősnak, hisz ő is osztályérvényesülésért küzd, ezért úgy gondolja, „*a magyar irodalomtörténet-írás az egész múltat hamis szociológiai szemlélettel készült fogalmak kísértetjárásává teszi.*” Erről bővebben a kilencedik szemináriumban olvashatunk *Gelei és Benedek Marcell kísérlete* cím alatt.

1948-tól már nyíltan támadták Gaált, hegelianusnak nyilvánították, *Valóság és Irodalom* című kötete alapján sajtókampányt is indítottak ellene, majd a kommunizmus ügye iránt mindvégig hűséget mutató író 1952-ben a pártból végleg kizárták, így alkotói pályája csúcspontját nem érthette el, még ugyanabban az évben tragikus körülmények között meghalt, befejezetlen életművet hagyva maga mögött.

A tizenötödik szeminárium (1956: tavasz, nyár, ősz – tél) gondolatai között tallózva kitűnik, hogy a Csehi Gyula, Sóni Pál és Robotos Imre tollából született írások Gaál Gábort objektivistának tartották, kozmopolitának bélyegezték; elvtelen nemzeti egy-ség fenntartójának.

A személyes konfliktusok sorozata folytatódik SzGSz életében, a Bolyai-egyetem beolvasztásakor tanúsított magatartása miatt Szabédit a Sekuritáé zaklatta, így tiltakozásként 1959-ben vonat elé vetette magát.

Szilágyi Domokos, az ifjú Sz. ugyancsak a Bolyai-tudományegyetem magyar nyelv és irodalom szakos hallgatója, az *Igaz Szó* és a bukaresti *Előre* munkatársa, élete tragédiákkal telített, fia az 1977-es bukaresti földrengésben életét veszíti, párkapcsolatai sikertelenek, csak Hervay Gizellánál talál majd megnyugvásra.

Két kudarcral végződő házassága miatt Szilágyi Domokos költészetével a szerelem mélyrétegeibe léphetünk az *Út a szerelemhez* című fejezetben (tizenharmadik szeminárium). A szerelem, az összetartozás az ifjú Sziszt is erősen foglalkoztatja, akár negatív formájában is. Egyik verscíme alá egy Engels-idézetet tesz, melynek summázata szerint csak a szerelmen alapuló házasság erkölcsös, a szerelem elmúltával a házasság erkölcstelenné válik. Fogadjuk el azonban Kántor Lajos meglátását, utalva a József Attilától választott mottóra. „Test a testtel – ez a költészetbe átemelt életfilozófia enged talán leginkább bepillantást Szilágyi Domokos gondolkodásába, az elődök újraértelmezésébe, egy gazdag – nehéz, súlyos ellentmondásaiban még feltárandó – életmű mélyrétegeibe.”

Csak az ifjú Sz. halála után 30 évvel került köztudatba, hogy ügynöki múlttal rendelkezik, s Balogh Ferenc néven 1958–1965 között jelentéseket írt a Securitate megbízásából Páskándy Géza íróról és Szász János újságíróról. Stefano Bottom, Romániában élő olasz történész által felkutatott dokumentumokból derül ki, hogy az erdélyi költőt is beszervezte a romániai kommunista titkosszolgálat. Kántor Lajos kételyeit fejezte ki a bukaresti titkosszolgálati iratok hitelességével kapcsolatban. Kántor Lajos 1956-ra és egy nagy diákszerelemre hivatkozik. Egy 1957. április 10-i besúgóji jelentés alapján rokonszenvét fejezte ki a Nagy Imre-kormány megalakulásával kapcsolatban, s az ellenforradalmat leverő szovjet hadsereg közbelépését agresszióknak nevezte. Szöcs Géza a *Helikon* 2007. márciusi számában úgy fogalmazott, hogy „*Szilágyi Domokos önmaga fölött hozott ítéletet*”; a költő attitűdjének feltárásakor Szöcs hiányolja a respektet, költészetének még életében való elismerését, hiszen soha nem favorizálták a maga korában, csak a pusztá létezéshez való jogot kapta meg. „*Ha végletekben fogalmazok, karriert is lehetett*

építeni besúgásból, és belehalni is lehetett. Szisz ez utóbbit tette” nyilatkozott a *Krónika* című lapnak Nagy Mária, a költő élettársa.

Kántor Lajos óriási ismeretanyag és személyes tapasztalatok birtokában, sodró lendülettel tereli az olvasót a hiteles megismerés irányába, lehetőséget biztosítva hiányos ismeretei pótlására és a korrekcióra. Az erdélyi multikultúra olvasztótégelyében a három 'matéria' nem tudott úgy keveredni, vagy egyfajta szimbiózist teremteni, hogy ne próbálta volna meg bármilyen áron is megtartani a maga identitásőrző tulajdonságait, s tisztán, szennyezetség nélkül megőrizni az ehhez szükséges alkotóelemeket.

Sebestény a mű végén levonja a konzekvenciát a Forever Living fejezetében, s a katarzist a költészet feloldozó szépségében jelöli meg.

A mű legnagyobb értéke az a hatalmas motiváló, inspiráló erő, melynek segítségével az olvasó képessé válik az elme megvilágosodásához szükséges újraértékelésre, hogy a történéseket, személyeket és eseményeket végre az őket megillető helyükre állíthassa. „Egy dolog bizonyos: az emlékezés is nagyhatalom”, vallja Kántor Lajos summázatában.

(Kossuth Kiadó, Budapest, 2012.)

Csónakkikötő Poroszlón

Szabó László

Viczai Péter: Viszockij-körút

A közelmúltban jelent meg a Budapesti Gazdasági Főiskola docensének legújabb könyve a Hungarovox Kiadónál. A cím sokat elárul: „a Viszockij-körút” nem a híres orosz bárdról szóló könyv, hanem inkább egy hatástanulmány, mely áttekintést ad a kultúrák összefonódásáról, betekintheünk a versírás és a műfordítás kulisszái mögé is, sok új ismerettel gazdagít az orosznyelv-oktatás gyakorlati problémái és az irodalmi művek kiadásával kapcsolatban. Az alkotó, Magyarország legelismertebb Viszockij-kutatója, tudományos igényességgel, de olvasmányos formában foglalja össze a 2008 és 2012 közötti időszak ilyen eseményeit. A könyv jelentős része már napvilágot látott a honi idegen nyelvű sajtóban, így a *Vesztnyik* és a *Russzkij jazik szzevodnya* című folyóiratokban, valamint a budapesti *Orosz Kurir* kulturális és közéleti lapban. Most rendszerre, kiegészítve, köteté szerkesztve kerülhet kezünkbe az érdekes mű, melynek tartalma alapvetően három témakör köré szerveződik. Ezek hol összekapcsolódnak, hol bűvópatakaként törnek a felszínre. A konkordáló témák egységes egészzé szervezik a könyv mondanivalóját. Ez a három témakör át- meg átszövi az alkotó világát.

Interkulturális kapcsolatok

Az egyik vezérmotívum a kultúrák találkozása. Legyen az a ghánai, moszkvai vagy budapesti közegben, mindenütt talál az író kapcsolódási pontokat. Kultúrák egymásra gyakorolt hatását gyakran az alkotók szemszögéből ábrázolja, mostanában divatos szóval mélyinterjúk formájában. Az interjúk mélységét nemcsak az adja, hogy az alkotókat Viczai Péter jól ismeri, hanem az is, hogy közös gondolatkör köré szerveződik minden beszélgetés. Olyan irodalmárok nyilatkoznak többek között, mint Irina Kovaljova, Ivan Belokrilov, Szergej Beloruszec és természetesen Leonyid Volodarszkij. Ez utóbbi alkotó a könyv egyik kulcsfigurája. *Egymásra találásuk érdekessége: Moszkvában Viczai Péter Viszockijról tart előadást, ahol Volodarszkij, aki Viszockijról verset írt, szintén jelen van. Véletlenek nincsenek, mert pont ez a híres költő, a magyar történelem hívatott ismerője. Elmélyedve a magyar történelemben hozzá mer nyúlni az ún. kényes témákhoz. Verset ír Voronyezsről, ahol a II. magyar hadsereg katonái alusszák örök álmukat, és poémát 1456-ról, a nándorfehérvári diadalról, úgyhogy benne a pont 500 évvel későbbi, 1956-os események is helyt kaptak. A poémában egy mentőápoló a forradalom napjairól álmodik, de megszólal benne Nagy Imre is.*

A kapcsolatból barátság lesz, majd Volodarszkij révén több magyar költő is bemutatkozási lehetőséget kap, műveik műfordításban jelennek meg rangos orosz irodalmi kiadványokban, az orosz költők műveit Marosi Lajos, Cseh Károly, Viczai Péter fordítják magyarra, és jelentetik meg itthon. Különösen Cseh Károly volt az, aki Volodarszkij

költői világában visszhangra talált. A köztük gyakori levélváltás után kialakult barátságot csak a földrajzi távolság zavarta. 2012 nyarán végre találkoztak. Ez a pár nap a két költőnek ünnep volt. Mikor egymáshoz szóltak, sziporkázott a levegő. Ők, akik félszavakból értik egymást, most órákon át beszélgettek. Mintha tudták volna, hogy csak ennyi adatott meg. Cseh Károly a hetvenes évek végén az egri főiskolán lett igazán költő, és szíve csücske később is Eger maradt. Itt mutatta be három éve a Bartakovics Művelődési Központban Volodarszkij *Karácsonyi folyosó* című kötetét is. Emlékszem, az adventi időszak közepén jártunk. Irodalmi esten ennyi érdeklődő ritkán fordul meg. Én szó szerint a karácsonyi folyosón álltam, mert nem fértem be a terembe. A címadó vers rímel a könyv alapgondolatára: vajon a világ sokfajta népe miért nem talál egymáshoz békés utat? Tehetne-e ehhez valamit hozzá a kultúra, az irodalom: ez a könyv is azt bizonyítja, hogy igen.

Karcsi élete utolsó estéjén 2013 januárjában még Egerben interjút adott a pravoszláv karácsonyra szervezett ünnepségen... Azóta Miskolcon emléktábla, Borsodgeszten könyvtár őrzi a nevét, Egerben június közepén pedig emlékest idézte fel Karcsi művészetét.

A könyv betekintést nyújt a magyar költők, műfordítók világába is. Elég, ha a hosszú névsorból csak Bereményi Géza, Cseh Károly vagy Marosi Lajos nevét emelem ki. Sipos Mihályról, a magyar bárdról tudjuk meg, hogy hosszú időn át kísérletezett, és majdnem feladta már, hogy Viszockijt fordítson magyarra. Mígnem egyszer egy Hobó-esten Földes László előadásában felcsendültek magyarul Viszockij dalai. Ennek hatására pár nap múlva kész lett a fordítás. Sipos Mihály ma már sokfelé lép fel nagy hatású Viszockij-műsoraival. Talán az orosz bárd karizmatikus személyisége sugárik át az általa előadott dalokból. Ennek lehetünk tanúi az egri és a bogácsi estjén is. (Hobó pedig a közelmúltban nyilatkozott éppen arról, hogy tervei között szerepel Marina Vlady és Viszockij legendás szerelmének színpadi feldolgozása).

Viczai Péter a ghánai egyetemre került, de nem tagadta meg magát: Viszockij-estet szervezett, új módszerekkel tette népszerűvé a nyelvtanulást, felhasználva az orosz bárd dalait. Aztán jön egy újabb fordulat, ami csak a hollywoodi filmekben lehetne hihető: a magyar kutató, aki Ghánában is hű Viszockijhoz, egy orosz költővel készít riportot, aki Viszockijról írt verset, ezt a verset pedig Cseh Károly, a mezőkövesdi-egri költő ültette át magyar nyelvre. És egy napon Egerben mindhárman egy asztalnál ülnek, s közben Viszockijról beszélgetnek. Véletlen vagy sorsszerűség? Vagy csak egy másik világ a költők világa? Ahogy Csukovszkij írja: „A KÖLTŐNEK MINDENT LEHET.” Ugyanebben a szellemben szólal meg a műben Akcsurin, az interkulturális költő, is, akinek költészete adekvátan illeszkedik ennek a könyvnek az eszméjéhez. Költészete is afféle összekötő kapocs kelet és nyugat között. A művészet nem ismer határokat, az igazi művészetnek pedig nincsenek politikai határvonalai sem. A könyv kulcsszava egyébként is a „híd”. Természetesen a szó átvitt értelmében. Viczai Péter az átjárókat keresi, azokat

a pontokat, ahol két kultúra kapcsolódik egymáshoz. Ady „kompország”-nak nevezte hazánkat. Ez a könyv inkább azt erősíti, hogy híd vagyunk. Kifeszülve-kifeszítve kelet és nyugat között.

Korunkban nem az igényes irodalomnak áll a zászló. Az a tény, hogy hazánkban lassan csak pár száz példányban jelennek meg irodalmi kiadványok, sajnos, igaz. De az is igaz ennek tükrében, hogy több költőnk külföldi – amint a példa mutatja, gyakran orosz – újságokban sokkal nagyobb példányszámban olvasható. Persze, egy irodalmi kiadónak Moszkvában is nagyon meg kell küzdeni a fennmaradásért. Ezt, a kilátástalannak látszó, hősies és önfeláldozást kívánó küzdelmet látva újra hitet kaphat az irodalom iránt fogékony olvasó: ha ilyen hittel és elszántsággal lehet ezt véghezvinni, akkor ezt kell felvállalni. S ahogy Petőfi is írta: „Talán az élet, munkáinkért, Nem fog fizetni semmivel.” Ez lett Szergej Zajcev sorsa is. Az idő előtt elhunyt orosz költő-újságíró abban a temetőben nyugszik, ahol Viszockij is...

De hogyan is születik a vers? Weöres Sándor doktori disszertációt írt ebből. Viczai Péter egy érdekes anekdotát mesél el egy vers születéséről. Az ismert orosz költő, Alekszandr Tyimofejevskij megígéri a szerzőnek, hogy verset ír Magyarországról, másnap, a találkozásuk végén pedig csak úgy mellékesen előkapja a verset, melyet olvasva eszünkbe nem jutna, hogy a legendás poéta még soha nem járt magyar földön. Az eset kapcsán elgondolkodtam arról, hogy a rendszerváltás arra is jó volt, hogy az erőltetett, kínos-keserves kapcsolatból független, nem érdekorientált élő kontaktus alakuljon ki. S talán a nem felülről ránk oktroyált kényszerkapcsolatoknál sokkal erősebbek ezek a spontán, a valódi értékek mentén kialakuló kapcsolatok. Persze, sok víznek le kell még folynia a Dunán ahhoz, hogy félretegyük a belénk táplált zsigeri előítéleteket.

Et in Ugocsa vitae?

A másik nagy gondolati egység azt a heroikus küzdelmet írja le, ami a rendszerváltás után a magukra hagyott orosznyelv-tanárok folytattak a túlélésért, a fennmaradásért. Ha kell, dokumentális stílusban, aprólékos műgonddal, konkrét statisztikai adatokkal támasztja alá mondanivalóját. Az írónak a legnépesebb tagsággal rendelkező orosz-tanári egyesület vezetőjeként jó rálátása van arra, hogyan változott az utóbbi két évtizedben az orosz nyelv oktatása Magyarországon.

Élesen rávilágít arra a tényre is a könyv, éppen a szerző Afrika egyik legnagyobb egyetemén eltöltött egyéves oktatói munkája kapcsán, hogy a nyelvoktatás nem lehet független a mindennapi politikai aktualitásoktól. Mikor például Ghánában politikai fordulat következik be, nemcsak a gazdasági életben, hanem az oktatásban is más premisszák jelentkeznek, és vele együtt változik az orosz nyelv tanításának fontossága is. Nem nehéz ráismerni a magyar párhuzamokra. Önkéntelenül is felvetődik a kérdés: van-e létjogosultsága az orosz nyelv oktatásának hazánkban? Hiszen, ahogy a könyvben többször emlegetett orosz költő és műfordító Volodarszkij is írja, kétszer is orosz

segítséggel fojtották vérbe a magyar szabadságmozgalmakat: 1849-ben és 1956-ban. Volodarszkij a magyar történelem kiváló ismerője. De akkor a német vagy török nyelvet sem kellene oktatni? Tudom, a kérdés demagóg. De vajon van-e politikai indíttatása az orosz nyelv háttérbe szorulásának hazánkban? Mikor lesz egyenrangú végre más idegen nyelvek oktatásával? Vagy nincs rá olyan szükség és később sem lesz?

A rendszerváltás után kialakult bizonytalan helyzetben az addig kanonizált orosz nyelv oktatása válságba került. El kell gondolkodnunk. Vajon egy gazdasági, politikai és katonai nagyhatalom árnyékában, szláv nyelvtengerrel körbevett magyar szigeten van-e szükség az orosz nyelvre? Szabad-e pusztán politikai indíttatásból, szubjektív ellenszenv által vezéreltetve kimondani: Ugocsa non coronat. Valóban „Múltunk mind össze van torlódva”. De a kusza múltról nem a kultúra és főleg nem a nyelv tehet. Történelmünk nemcsak a XX. században fonódott össze, sőt régebben sokkal szerencsésebb találkozások erősítették a két ország kapcsolatát, ahogy erről Zamosztyjánov *Legendák és történetek magyarokról és oroszokról* című könyve is tanúskodik, mint ahogy erről Viczai Péter is ír.

Talán szimbolikus jelentősége van annak, hogy a leghíresebb magyar költőről elnevezett irodalmi múzeum rendezett Magyarországon Viszockij-kiállítást. Pedig is hogy tanultuk? A cári dzsidások Fejéregyháza és Héjjasfalva között... Vagy egy mostanában kevésbé divatos költő szavaival: „...rendezni végre közös dolgainkat, ez a mi munkánk; és nem is kevés.”

Viszockij

A könyv main streamje a harmadik motívum köré szerveződik. Ez pedig Viszockij. Ahogy Viczai Péter a könyvben magáról mondja: „Engem már nehezen lehetne bemutatni Viszockij nélkül.” S lassan a Viszockij-életmű elemzése sem képzelhető el Viczai Péter nélkül. Munkássága elismeréseként egyetlen magyarként lett a Moszkvai Írószövetség tagja. Aki pedig a rendszerváltás előtti orosz kultúrát akarja megismerni, az Viszockij költészetének ismerete nélkül lehetetlen feladatra vállalkozna.

Viszockij fellépett Budapesten is 1976-ban a Hamlet főszereplőjeként. A darabot Ljubimov rendezte. A vendégszereplésnek több következménye lett: 3 évvel később Ljubimov a Vígszínházban rendezte a Bűn és bűnhődést, megismerkedett a tolmács Koncz Katalinnal, aki 1999-től a Taganka, Viszockij színházának művészeti vezető helyettese lett, és Ljubimov maga 1999-ben Göncz Árpádtól magyar állampolgárságot kapott.

Viszockij alakja feltűnő volt. Gondoljuk el: a hetvenes években, Moszkvában Mercedes 123-assal járt, külföldi turnékra utazott, még Afrikába is eljutott, felesége egy gyönyörű francia filmszínésznő volt. Élete végén függőségek gyötörték.

Szerepe talán a magyar Hofi Gézához hasonlítható: mindketten színészek voltak, de saját alkotásaikat adták elő, nem színészként, hanem önmegvalósító autentikus előadóként lettek híresek. Mindketten a fővárosuk egy kis színházában hatalmas sikerrel

telt házasként előadások során bizonyították, hogy a népszerű művészet is lehet értékes. Mindketten politikailag határozott álláspontot képviseltek, de nem csapódtak politikai csoportosulásokhoz. De a leglényegesebb hasonlóság, hogy mindkét művész keményen kritizálta a maga stílusában a rendszert, a recsegő-ropogó rendszer pedig nem vállalta fel a népharagot, hogy betiltsa előadásait.

Ez a könyv nem Viszockij bemutatásáról szól, nem életrajzi mű. Sokkal inkább egy hatástanulmány. Azt vizsgálja, milyen kisugárzása van az orosz bárd életművének, lehet-e például a metodikát segítségül hívva Viszockijjal oktatni a nyelvet. Hiszen anyanyelvünket is dalocskákkal, mondókákkal együtt tanultuk. Miért ne lehetne felnőtteket felnőtteknek szóló dalokkal, jelen esetben Viszockij modern hangvételi dalaival a nyelvtanulásra motiválni? Mert Viszockij nyelve modern, sodró, lendületes, nem mentes a szleng, a rétegnyelv élő kifejezéseitől, vagyis az a nyelv, ami a hétköznapi érintkezések nyelve, de a „fentebb stil” irodalmi igényével. Nyelvében egyszerre van jelen a humor, az irónia, a mély gondolati tartalom és az éles szókimondás. Ez a XXI. század orosz nyelve, magával sodró, kontrasztos. Nyelvi rétegek határait feloldó nyelv ez. A fordítót ugyancsak nehéz feladat elé állítja egy-egy Viszockij-mű. Gyakran a nyelvi leleményesség és költői bravúr is kevés. Át kell lényegülnie, hogy megkísérelhesse visszaadni az eredeti mű hangulatát és tartalmát. De sokat is emlegette Cseh Károly a mondást: „A műfordítás olyan, mint az asszony: ha szép, akkor hűtlen, a hű, akkor nem szép.” Viszockij jó néhány művével párhuzamosan számos műfordító is megpróbálkozik. Ahogy ezt Volodarszkij írja: „Csak ejtsd ki egy nyelven: Viszockij, a bárd,/S a Földön a nyelvsokaság belegendül!”

A Könyv egyik erénye, hogy tud statisztikai pontossággal tényekre hivatkozva bizonyítani és cáfolni, tendenciákat felvázolni. Nem szájbarágós: a tények felsorolásakor az olvasóra hagyja a végkövetkeztetést. Tud mélyen emberi lenni, az alkotó fel tudja vállalni érzéseit. Meri felvállalni a nosztalgikus visszaemlékezést is. Számomra talán éppen ezért volt megható a híres orosz írónnal, Rimma Kazakovával történt öt találkozás novellisztikus leírása.

Jó szívvel ajánlom ezt a könyvet mindazoknak, akik velem együtt hiszik, hogy a kultúrának, az irodalomnak, egymásnak és a nyelveknek az ismerete alapvető emberi igény. A XXI. században ez még fontosabbá vált, hisz egymást akkor érthetjük meg, ha nem a szavakat, hanem az azok által kifejezett gondolatokat keressük. Ugyancsak ajánlom a könyvet azoknak is, akik hiszik, hogy határok csak az emberi fejekben léteznek, hogy az igazi művészet határtalan, és legyőzi az akadályokat. Ehhez a hithez járul hozzá dr. Viczai Péter könyve is megerősítve bennünk a tudatot, hogy Viszockij, a 33 éve halott szovjet–orosz bárd gondolatai élőbbek, aktuálisabbak, mint valaha.

(Hungarovox Kiadó, Budapest, 2013.)